

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОЗУМНОСТІ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ З ПОВЕДІНКОВОЮ ТА СТАТУСНО-РОЛЬОВОЮ ВІКТИМНІСТЮ

Мазур К. В.

Наук. керівн.: канд. психол. наук, доц. **Шиліна А. А.**

Харківський національний університет внутрішніх справ

Ритм і стиль життя, норми і правила, які диктує сучасне суспільство, все більша необхідність у самореалізації молоді призводять до різних проявів віктимності в їх поведінці. Прагнучи бути першими у всьому і завжди, вони жертвують своїми потребами, позитивними емоціями, стосунками зі значущими людьми, неусвідомлено провокуючи віктимність стосовно себе.

Віктимність-це сукупність властивостей людини, обумовлених комплексом соціальних, психологічних і біофізичних умов, що сприяють дезадаптивному стилю реагування суб'єкта, який приводить до шкоди для його фізичного чи психічного здоров'я [2, с. 139]. Віктимність визначається сукупністю емоційно-особистісних особливостей, що сприяють дезадаптивному стилю реагування суб'єкта, яке приводить до порушення його фізичного або емоційно - психічного здоров'я. При цьому можливість реалізації даних якостей багато в чому залежить від наявності конкретної ситуації.

Численні дослідження показали, що особи підліткового віку в найбільшій мірі в порівнянні з представниками інших вікових періодів схильні до прояву рольової віктимної поведінки.

Віктимність може розглядатися як соціальне явище, як індивідуальна психологічна характеристика особистості, як комплекс біопсихологічних особливостей індивіда і як масове соціальне явище.

Вченими були виділені окремі умови і чинники, що сприяють підвищенню віктимності в підлітковому віці. Однак до теперішнього часу залишаються недостатньо вивченими психологічні механізми, а також соціально-психологічні та індивідуально-особистісні детермінанти віктимної поведінки підлітків. Існує загальна віктимність, залежна від віку,

статі, роду діяльності, соціального статусу підлітка. Разом з тим виділяється індивідуальна віктимність, залежна від психічної, психологічної та емоційної нестійкості підлітка [4]. Рольова віктимна поведінка розглядається нами як психологічне відхилення, закріплене в звичних формах людської активності (поведінці), які обумовлюють потенційну або реальну схильність суб'єкта ставати жертвою.

Актуальність дослідження психологічних особливостей рольової віктимної поведінки у сучасних підлітків визначається необхідністю вирішення завдань формування соціально адаптованої особистості, а так само зростаючої проблемою віктимізації населення і необхідністю в віктимілогічній профілактиці і корекції.

Метою даної роботи є вивчення особливостей психологічної розумності та її взаємозв'язків з поведінковою та статусно-рольовою віктимністю підлітків.

Для реалізації поставленої мети було сформовано дві групи досліджуваних. Першу групу склали дівчата (40 осіб), другу – хлопці (40 осіб). Всього у дослідженні прийняло участь 80 учнів 9-10 класів загальноосвітніх шкіл.

Однією з характеристик, що відображають ступінь доступності людині її досвіду, зміст переживань, наскільки вони цікаві, в якій мірі вона є емоційно включеною в побудову образу Я, є психологічна розумність [5].

Доступність внутрішнього досвіду як компонент психологічної розумності має високу позитивну кореляцію з емоційним інтелектом, а відкритість новому досвіду – з такими компонентами інтелектуальної Я-концепції, як самооцінка інтелекту і самоефективність.

Д. Люсін допускає, що здатність розуміти усвідомлювати власні емоції і управління ними знаходиться у тісному зв'язку з інтересом до внутрішнього світу людей, в тому числі, і до свого власного, схильністю до психологічного аналізу поведінки з цінностями, які спричиняють ті чи інші переживання [3, с. 30-32].

Як зауважує В.В. Зарицька, усвідомлення власних емоцій має суттєве значення для вироблення адекватної реакції на оточуюче середовище. Усвідомленість емоцій є результатом розуміння особистістю власних емоцій яка проявляється у розумності поведінки в конкретних

ситуаціях. Високий рівень усвідомленості емоцій вказує на гнучкість у прояві емоцій, домінування позитивних емоцій, здатність регулювати емоції інших і приводити їх у конструктивне русло, що сприяє зближенню людей, допомагає розумно та виважено діяти у будь яких ситуаціях [1].

Зважаючи на те, що психологічна розумність відбивається у спрямованості на розуміння себе та оточуючих, зацікавленість в мотивах інших людей, готовність до змін та схильність до рефлексії мотивації поведінки, думок та почуттів – власних та інших осіб, ми вважали за доцільне вивчити особливості психологічної розумності та її взаємозв'язки з поведінковою та статусно-рольовою віктимністю підлітків.

У нашому дослідженні були використані наступні методики: опитувальник «Шкала психологічної розумності» М. О. Новікової, опитувальник статусно-рольової віктимності М. А. Одінцової, методика дослідження схильності до різних типів віктимної поведінки. Андроннікової О. О.

За результатами дослідження психологічної розумності та її взаємозв'язків з поведінковою та статусно-рольовою віктимністю підлітків було встановлено, що хлопці можуть бути охарактеризовані як такі, що погано розуміють зв'язок між поведінкою та її наслідками, можуть часто робити помилки, потрапляти в конфліктні, а можливо, і в небезпечні ситуації тому, що невірно уявляють собі результати своїх дій або вчинків інших. Вони погано орієнтуються в загальноприйнятих нормах і правилах поведінки. Таким особам притаманна низька диференційованість.

Як у дівчат так і хлопців розмова з ким-небудь про власні проблеми часто призводить до поліпшення стану, допомагає краще зрозуміти ці проблеми і знайти нові шляхи їх вирішення, проте хлопці розуміють її важливість і готові обговорювати переживання з іншими людьми, оскільки переконані в користі цього.

У дівчат з підвищенням доступності власних переживань підвищується схильність до агресивної поведінки, тобто дівчата проявляють як вербальну, так і фізичну агресію по відношенню до інших. Також з підвищенням зацікавленості у сфері переживань підвищується схильність до гіперсоціальної поведінки. А з підвищенням користі при обговоренні переживань з іншими у дівчат знижується схильність до

вважливості думки суспільства, однак підвищується схильність залежати від інших та прагнути постійної допомоги. Це саме характерно для дівчат підліткового віку.

Також у дівчат підліткового віку з підвищенням демонстрування ролі жертви знижується можливість показувати свої справжні переживання іншим та вони менш схильні сприймати нову інформацію, що допомогла б їм справлятися з власними почуттями. Також з підвищенням ігрової ролі жертви підвищуються переживання та бажання свої почуття та переживання обговорювати з іншими. А з підвищенням соціальної ролі жертви у дівчат знижується доступність переживань. Також з підвищенням демонстрації своєї безпорадності нещасливої долі у дівчат знижується доступність переживань, користь обговорення їх та майже відсутнє бажання отримувати новий досвід. З підвищенням бажання обговорювати свої переживання почуття та емоції підвищується можливість вважати себе нещасливими, самозвинувачування, вважають інших людей більш привабливими та більш успішними і це підвищує можливість маніпулювати іншими за для власних бажань та цілей.

У хлопців з підвищенням схильності до некритичної поведінки підвищується бажання та готовність обговорювати переживання з іншими, що в свою чергу свідчить про їх саморозвиток. Однак це може бути також і показником прояву залежності та невпевненості в собі. У хлопців з підвищенням ігрової ролі жертви знижується бажання ділитися своїми переживаннями та мати користь від цього. Тобто хлопцям більш властиве скривати свої справжні переживання. Також хлопці більше демонструють роль жертви для підтримки та досягнення власних цілей і це підвищує їх зацікавленість у сфері переживань.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. На наш погляд, видається перспективним продовжити дослідження у вибраному напрямку.

Література

1. Зарицька В. В. Усвідомлення власних емоцій як чинник розумної поведінки / В. В. Зарицька // Вісник Одеського національного

університету. – 2015. – Т. 20. – №.1. – Режим доступу: <http://vestnik-psy.onu.edu.ua/index.php/psyonu/article/view/411/359>.

2. Кельбя С. Г. Віктимність та необхідність її профілактики /С. Г. Кельбя, Б. А. Леко // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2015 – № 3. – С. 136-143

3. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте/ Д. В. Люсин // Социальный интеллект. Теория измерение исследования под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М. – Ин-т психологии РАН. – С. 29 – 36.

4. Шиліна А. А. Гендерні особливості статусно-рольової та поведінкової віктимності неповнолітніх / А. А. Шиліна, М. С. Іванов // Право і Безпека –2016. –№4 (63). – С. 169-172

5. Appelbaum S. Psychological-mindedness: word, concept and essence / S. Appelbaum // International Journal of Psychoanalysis. – 1973. – V. 54. – P. 35–46.